शाहीर वसन्तराव
(नागिवडेकर)
१/१८, गोरेगांवकर चाळ,
गिरगांव, मुम्बई ४ (४००००४)

६

शिवप्रतिज्ञा

पोवाडा.

शिव छत्रपतीची कीर्ती । गाऊ दिनराती । येईल मग स्फूर्ती । जाई भयभीति सारी विलयाला ! ॥ बाळपणीं झेंडा उभा केला । स्वराज्याचा पाया घातला । मावळा जमविला । धन्य जगीं झाला ! ! ॥ ध्रु० ॥

—: १ :—

एके दिशीं शहाजी शिवबाला । बोलला, " चल बाळा । जाऊ दरबाराला ॥ जाऊ चल बादशाच्या भेटीला । थाटमाट मोठा बघ बाळा ! । बघुन होईल थंड तुझा डोळा । म्हणून ठरविला । बेत या वेळा " ॥ " चला, बाबा ! " बाळ बोलला । पोशाख केला । गेला दरबाराला । पाहिला बादशहाचा मोठा दरबार । बसले होते कैक अमीर सरदार । शाहाचा होता मोठा

परिवार !! ॥ हत्तींच्या सोंडांनीं भले । कारंजे केले । तुषार उडविले । इंद्रधनुष्यानीं कमान जिथं केली !। अशी जिथं शोभा रंगली । आस भंगली । तिथंच, बघा आली । शिऊला ओकारी ! ! ॥ सान्याच्या फुलांचा सडा । कुबेर जिथं खडा । वाद्य झडझडा । झडति जिथं रंग आला नाचाला । जिथं प्राणीमात्र रंगला । तिथं शिवबाला । कसा वीट आला । ठाव कोणाला ! ! ॥ तंव शहाजी बोले शहाला । " शिवबाळ आला । आपल्या भेटीला । कर रे बाळा ! कुर्निसात मानाचा । हा घ्यावा मुजरा पोराचा । बंदा हुकमाचा । मुलगा हा आमुचा " ॥ शिवबाळ बोलला बापाला । " नमावं देवाला । नमावं तुम्हांला । नमणार नाहीं कधीं पण त्याला । अपमान झाला । राग मज आला ! ॥ हा ' बंदा ' नाहीं शाहाचा । बंदा रामाचा । पत्या मानाचा । नमणार मान नाहीं कधीं याला ॥ राहवेना बाबा ! हो मला । जातो मी घरा । आतां या वेळा " ! ॥ चाल ॥ असं म्हणून दरबारत्नं बाळ थेट चालला ! ॥ जसा छावा सिंहाचा नाहीं ठाव भीतिला ! ॥ रस्त्यात्नं त्याच वेळेला । एक ब्राह्मण नेई गाईला । तिचं वासरु होतं पाठीला । येक खाटीक सुरा घेऊन मागं लागला ॥ ' जब करतो गाय ' बोलला । पाणी गाईच्या हो डोळ्याला । झाली कावरीबावरी त्या वेळा । हंबरडा फोडूं लागली, लागली कांपायाला ! ! ॥

हजारों लोक बाजूला ॥ पर बघा कोण पुढं आला ? । शिवबाळ वेगानं आला । अन् खाटकाचा हात उडविला । सारा लोक थक जाहला !। कुजबुजती एकमेकाला । " आतां काय होईल ठाव देवा ! कोणाला " ! ! शिवबाळ घरीं परतला । पर त्याचा निर्धार झाला । " हिंदवी—राज्य " करण्याचा हिय्या घेतला ! ! ॥ १ ॥

—: २ :—

हिंदवी—राज्य करण्याला । पुणें प्रान्ताला । शिवबाळ गेला । मावळीं बारा आणलीं सारीं कबजाला ॥ ध्रुवबाळ याच्या जोडीला । एकटा शोभला । निश्चय केला ! ॥ मावळ्यांचीं दुःखं ओळखून । द्रव्य देऊन । समाधान करून । जोडलीं मनं त्यांचीं आपल्या कार्याला ॥ जशी वानरं रामचंद्राला । यादव कृष्णाला । तसा मावळा झाला । शिवबाळाला ! ॥ चाल ॥ नरसप्रभु रोहिडा खोऱ्याचे । देशपांडे होते त्या वेळा ॥ दादाजी मुलगा हो त्याचा । दिलदार चित्ताचा झाला ॥ नरस प्रभु ऐंशी वर्साचा । पर सुरकुती नव्हती गालाला ॥ मिशा कल्ले पांढरे जरी झाले । तरी लाली होती डोळ्याला ॥ दांत किती घट्ट हो सांगूं ? ॥ जणू वज्रपंक्ति तोंडाला ! ॥ हरबरे घट्ट मुलखाचे । करि चूर

एका दणक्याला ! ।। धार्मिक मोठ्या भक्तीचा । नित्य पूजी रोहिडेशाला ।। चाल ।। पर विजापुरचा अंकीत ।। नरस प्रभू होत ।। वसूल जमा देत ।। रोहिड्या खोऱ्याचा यवनी राजाला ! ।। ।। चाल ।। एके दिवशीं दृष्टादृष्ट झाली । नरस प्रभु आणि शिवबाची । दृष्टिला दृष्टि ती भिडली । गांठ पडली जीवा-शिवांची ।। चाल ।। मग बाळ चौदा वर्साचं बोले नरसाला ।। " होतो विजापूर गांवाला । खाटीक कांपी गाईला । मी उडवलं त्याच्या हाताला । भवानी आली समाला । रोहिडेश आला समाला । अन् मला बोलूं लागला । ' रे बाळा ! येऊं दे चढती दौलत तुला ! ।। तूं राख गाय—धर्माला । सारा मावळा येइल धांवून तुझ्या मदतीला ।। कर बाळ ! आपल्या राज्याला, । असा दृष्टांत हो जाहला ! ।। आता राखा लाज पोराची यावं मद-तीला" ।। नरस प्रभु आणि दादाजी देती वचनाला ! ।। चाल ।। नरसाजी आणि दादाजी । मोठे रणगाजी । जोडले निज काजी । झाला आरंभ मोठ्या कार्याला । शिवसांब सहाय हो ज्याला । अडथळा त्याला । कसला नाहीं झाला ! ।। २ ।।

—: ३ :—

रोहिड्याच्या डोंगरावर । जमले रणवीर । करण्या निर्धार ।

बेडी आर्यांची दूर करण्याला ।। धन्य धन्य दिवस तो झाला । धन्य तो मेळा ! । अजरामर झाला ! ।। गुरु कोंडदेव दादाजी । बाल शिवाजी । नरस, दादाजी, । मावळे जमविले कैक त्या वेळा । सांबाच्या देवळामधीं । आणिल काय विधी । वेळ तशीं कधीं । सुदिन तो झाला ! ।। रोहिडेश सांब साक्षिला । ठेवून त्या वेळा । मध्यरात्रीला । बोलला शिवबाळ साऱ्या लोकांला ।। " कां जमलों आपण या वेळा । आज या स्थळा । सांगतो तुम्हांला ! ।। चाल ।। घरदार लुटलं संपूर्ण । हैराण झालों जुलमानं ।। हरघडी गाईची मान ।। किती तुटतो नाहीं त्या मान ! ।। जर राखलं नाहीं घरदारा । धिःकार आमच्या जगण्याला ! ! ।। जर राखलं नाहीं गाईला । थू ! थू ! ! रे आमच्या जगण्याला ! ! ।। ' हिंदवी—राज्य ' करण्याचा । आज आम्ही निश्चय केला ।। चाल ।। काय भितायं आपल्या मरणाला ! । आज नाहीं उद्यां तर घाव मरणाचा आला ! ।। नर्कातले किडे नर्कात करती मौजेला ! ।। काय तुम्ही तसले हो झाला ? । छे ! माणूस ह्मणती तुम्हांला । म्हणून सांबाच्या शिवा पिंडीला । अन् घ्यावं आतां शपथेला । " असं शिवाजी हो बोलला । रोहिड्याच्या डोंगरानं, पुन्हां पुन्हां तोच बोल त्यांना सांगितला ! ! ।। सांबाच्या पिंडीच्या भोंवतीं जमला मावळा । अन पिंडीवरती ठेवलं हाताला । अन् घेतलं तिथं

शपथेला । ! ॥ धन्य ! धन्य ! दिवस तो ! धन्य रोहिडा झाला ! ! ॥ ३ ॥

—: ४ :—

देवळांत जमलेलें लोक । होते कित्येक । त्यांत पर एक । होता स्वजनांचा । घात करणारा ! ॥ जणू फुलं फुलली हो छान । दरवळलं वासानं रान । पर लपला आंत दुष्मान । भुजंगम काळा ॥ जणु राजहंसाचा मेळा । रोहिड्यावर जमला । एक पर बगळा । त्यांत होता ठाव नाहीं कोणाला ! ! ॥ सापाचा विळखा चंदनाला । टोळ हिरवा हिरव्या पानाला । वरी वरी दिसतो एकरंग । भिन्न अंतरंग । नित्य पर संग । दोघांचा झाला ! ! ॥ नांव त्यांच होत बाळाजी । सासरा नरसाजी । मेहुणा दादाजी । ज्याचा, तो हा झाला काळ देशाला । त्यानं लिहिला खलिता शाहाला । कीं “ बंडाचा झेंडा उभा झाला । शिवाजीनं नरस वश केला । कितिक मावळा । झेंड्याखालीं जमला ! ॥ रोहिड्याच्या डोंगरावर । ऐका, सरकार ! । असला हा घोर । काल रात्रीला बेत हो झाला ! ! ” ॥ फितुरिचा संचार झाला । तिन त्याला खिळखिळा केला । अभिमान गेला। घातकी बनला ! ॥ चाल ॥ फितुरिनं देश किती मिळाले हो मातीला ॥ किती पापी चांडाळ गेले घोर नरकाला ! ॥नखं दीड वीत बोटाला । लाली लालबुंद डोळ्याला । ते सुळके दांत तोंडाला । दीडहात जीभ टाळ्याला । रक्ताचा टिळा डोक्याला । हाडकांचा सांगाडा—असा आकार झाला ! ! ॥ जिथं जिथं गेली तिथं तिथं नाश तिनं केला ॥ रायगडच्या किल्लयावर गेली, माचा कोसळला ! ॥ झांशोच्या बुरजावर गेली, बुरुज ढांसळला ! ॥ फितुरीच्या जळवा देशाला । सारं रक्त खाऊन देश निस्त्राण केला ! ! ॥ असो ! आतां ऐका गोष्टिला । असं पत्र धाडलं शाहाला । अन् बाळाजी घरीं परतला । मग बोलला काय बायकोला । सांगीन दादानों ! आतां पुढच्या चौकाला ॥ ४ ॥

—: ५ :—

बाळाजी बोले बायकोला । “ ऐक गडे ! बोला । उदयकाळ आला । झाले गेले हाल गरिबीचे । मान येतील सुभेदारीचे । सोन्यामोत्यानं ग फुलवीन । असा योग छान । आला या काळा ॥ शिवाजोचा नाद लागला । तुझ्या ग बापाला । तुझ्या भावाला । मावळा जमविला । बेत त्यांनीं केला ! ॥ रोहिडेश सांब साक्षिला । बंडाचा झेंडा उभा केला । आर्यांचं राज्य स्थापावं । शिवानं बोलावं । थेरड्यानं ऐकावं । चाळा असा केला ! ! ॥

चाल ॥ साठी बुद्धि नाठी ! हे बोल । खरे झाले ! गेला ग तोल । आतां दरी दुःखाची खोल ! ॥ शिवाजिनं पुंडावा केला । नरसप्रभू सामिल हि झाला । खलिता मी शाहाला लिहिला ! ॥ चाल ॥ बादशाहा खूष होईल । बढती देईल । सुभेदार करील । खास ग मजला । मग हिऱ्यामाणकानं फुलवीनं । सोन्यामोत्यानं ग नटवीन । उमलेल हृदयाचं पान । असा योग छान । आला या काळा " ॥ ऐकून पतीचे बोल । सतीला खोल । मंचकीं घोळ दुःखाचा झाला ! ॥ कीं चवताळली वाघीण । काय फणफणली नागीण । पतीस पाहून । बोलली बोला ॥ " कधीं नाहीं उलट बोललं । वचन मोडलं । दुःख नाहीं दिलं कोणत्या वेळा । बाई ! केलं केवढं हें पाप । माझ्या संताप । चित्ताला झाला ! ! ॥ चाल ॥ राहवेना आतां हो मजला । ऐकावं चार शब्दाला । बायकोचा शब्द जरी झाला । तरि हळू चित्तावर झेला ॥ चाल ॥ लागला डाग वंशाला । डाग नांवाला । डाग अंगाला । बाई ! केलं केवढं हें पाप । माझ्या संताप । चित्ताला झाला ! ! ॥ चाल ॥ कां जळली नाहीं लेखणी पत्र लिहितांना । कां झडला नाहीं हो हात पत्र लिहितांना ! ॥ कां झडली नाहीं हो जीभ असं वदतांना ! ॥ ह्मणतील 'फितूर' तुम्हाला । घात देशाला । घात कीर्तीला । खास हा आर्या ॥ बाई ! मला वाटते लाज । अशांची आज । झाले मी भार्या ! ! ॥ यवनांनीं धूमाकुळ केला । भीति

साध्वीला । भिती गाईला । फास कंठाला ! ॥ देवतांच्या मूर्ती भंगल्या । अशा त्यांच्या लीला चालल्या । जो झटे मुक्त करण्याला । अशा जीवाला । दीनदुबळ्याला । त्याच शिवबाला । वैरी तुम्ही झाला ॥चाल॥ आग लागो सोन्यामोत्याला । आणि असल्या उसन्या भोगाला ॥ चाल ॥ पर रुचला नाहीं बोल त्याला । लालेलाल झाला । ह्मणे बायकोला । " हट् गे वेडे ! सांगू नको कांहीं मजला ॥ नवऱ्याची लाज नाहीं तुला । आंवर जीभेला । लहान तोंडाला । मोठा घांस झाला ! ! " ॥ ५ ॥

—: ६ :—

बादशाह खलिता वाचून । झाला रागानं । लाल, मग त्यानं । पाठवलं पत्र नरस प्रभुजीला । " तुम्ही घोर अपराध केला । शिवाजीच्या नादिं लागला । रोहिड्याच्या डोंगरावर । झाला विचार । आमचा कारभार । हाणुन पाडण्याला ! ॥ शिवाजी टवाळ एक पोर । तुम्ही पर थोर । विचार हा घोर । सुचला तुम्हाला कसा समजेना । होतील यातना नाना । बंडखोरांना । पाजी हरामांना । तुमच्या सारख्यांना ॥ या शरण आठ दिवसांत । मावळ्यासहित । नाहींतर घात । खास हो करिन तुमच्या जीवाला । करवून जप्त जहागीर । बेचिराख करिन घरदार ।

उडवीन तुमचं मग शीर, । यावं भेटीला " ।। चाल ।। शाहाच्या वाचलं पत्राला । नरस प्रभू घाबरून गेला ! ।। हाय खाल्ली त्याच वेळेला । पूजितो रोहिडेशाला ।। अनुष्ठान करित सांबाला। सात दिवस उपास केला ।। चाल ।। दादाजी प्रभु तंवा बोलला आपल्या बापाला ।। " बाबा ! द्यावा धीर चित्ताला । कुणासाठीं करतां चिंतेला ? । दोन दिवस जगणं तुम्हांला ! । मग कोणच्या करता चिंतेला ? । जहागीर राहावी पोराला । म्हणून करतां काय काळजीला ? । पर हा देह दिला धर्माला । जहागीर गेली तरि फिकीर नाहीं हो मला ! ।। रोहिडेश वाली आह्मांला । तो दूर करील दुरिताला । असं बाबा ! असल्या प्रसंगीं वाटतयं मला "। ।। चाल ।। पर कशी बातमी कळली शाहाला । कळेना हो त्याला । वैरी कोण झाला । लागली चिंता हीच दादाला। रोहिडेश सहाय हो त्याला । आला मदतीला । देव वश झाला ! ।।६।।

—: ७ :—

ती बातमी कळली शिवबाला । बाळ जरि झाला । धी[illegible] त्यानं केला । पत्र मग धाडलं नरसप्रभुजीला । काय बारा वर्सां[illegible] पोर । देई पर धीर । थोरामोठ्याला ! ।। " शाहाचा राग [illegible] झाला । आपल्यावर आला । दुःखाचा घाला । कळली [illegible]

वार्ता आज आह्मांला ।। रोहिडेश सांब मदतीला । सोडुं नका आपल्या धीराला । भार देवाला । भक्ताचा झाला ।। ज्यानं दिलं सहाय्य ध्रुवबाळा । अंबरीषाला । पंडुकुमरांला । राखील तोच देव आम्हांला ! हिंदवी राज्य करण्याला । पुढं जो झाला । त्याच्या मदतीला । देव हो आला ! ! ।। चाल ।। नरसाजी ! आणि एक बोल । ऐकावा सांगतों तुम्हांला ।। देहाची करुन हो ढाल । राखीन आधीं तुम्हाला ।। देहाची करुनि या भिंत । आड करिन तुमच्या जीवाला ।। माझ्या रक्ताचा हो कारंजा । भिजवील आधीं तुम्हांला ।। माझ्या लालबुंद डोक्यानं । पूजीन तुमच्या पायांला ।। पंच प्राणांच्या हो ज्योतीनं । ओंवाळीन आधीं तुम्हांला ! ! ।। ही खूण द्यावो हृदयाला । लक्षांत ठेवा या बोला ।। चाल ।। जंवर माझा नाहीं जीव गेला । तंवर धक्का नाहीं कसला तो तुमच्या जीवाला ! ।। लौकरच आतां मी येईन तुमच्या भेटिला " ।। असं पत्र धाडलं नरसाला । इकडं काय प्रकार झाला । नरसप्रभू अनुष्ठान करित होते सांबाला ।। पूजा बांधली रोहिडेशाला । गंधाचा वास पसरला । धूप देवाला हो घातला । इतक्यांत पत्र घेऊन एकजण आला ।। त्यानं दिलं पत्र नरसाला । नरसप्रभू वाचो पत्राला । शिवाजीचं पत्र पाहून नरस गहिंवरला ! ।। " ह्मणे, धन्य ! धन्य ! ।। शिवबाळ आलं आम्हाला ! ! ।। अजून मिसरूड फुटलं नाहीं त्याला ! । पर

देतों धीर आम्हांला " ! । असं बोलला आपलं आपणाला । मग डोळे घट्ट झांकून । करित ध्यानाला ! ।। एकाग्र चित्तानं झाला । मग काय चमत्कार पाहिला । ऐकावं सांगतों तुम्हाला । पिंडितनं त्याच वेळेला । 'घुमूम्' असा आवाज झाला ! ।। दुभंगली पिंडी ते वेळा । अन् शिवाजीचं रूप घेऊन सांब प्रगटला ! ।। असा चमत्कार पाहिला । मग डोळे उघडून पाहिलं बाहेर त्या वेळा।। शिवबाळ त्याला दिसला ! । आला नंदीचा हो कंटाळा । म्हणून घोड्यावर बसून जणु काय सांब भेटिला आला ! ।। बघा इकडं दुसऱ्या बाजूला । हा कोण त्याच वेळीं आला । दादाजी पुढच्या बाजूला । अन् बाळाजी मागच्या बाजूला । दादानं त्याला कैद केला ! । पुढं काय प्रकार झाला । सांगीन पुढच्या चौकाला ।। ७ ।।

—: ८ :—

दादाजी बोले शिवबाला । " वैरी हा झाला । बादशाहाला । बेत कळविला यानं हो सारा । म्हणुन कैद केलं मी याला । आणि आणलं आज या वेळा । आतां हातीं घ्यावी तलवार । उडवावं शीर । देहाचा चूर । करून बळि द्यावा । धारीगिधाडाला ! ! ।। इवितिवी नाश होणार । आमचा खरोखर करा परि ठार । दुष्ट हा आधीं घात करणारा । देहान्त

प्रायश्चित्त याला । अशा पातक्याला । योग्य या काळा ।। बहिणीच्या माझ्या पति जरी । असे हा तरी । पाप जो करी । दया माया कधीं दाउं नये याला ।। आज साप आम्हां चावला । उद्यां डसेल कितिक दुसऱ्याला । 'आईबाप भाऊ सोयरे । कांटे जर झाले । उचलावे सारे'। धर्म हें वदला " ।।चाल।। दादाचा सल्ला आवडेना बाळ शिवबाला ।। मग बाळाजीला बोलला । " बाळाजीराव ! ऐकावं दोन शब्दाला ।। चाल ।। बाळाजी ! ऐका शब्दाला । कठिण काळ आला । धर्म गांजियला । फांस कंठाला ।। निशिदिनीं लागला घोर भरतखंडाला ! ।। गाय हंबरती हरघडी । रडती बापडी । सुरी पर खडी । मानेवर आली ! । झाली मान धडावेगळी ! । जीभ लांब बघा लोंबली ! । बघा चालल्या गुळण्या रक्ताच्या जीवा अंतरली ! ! ।। जर नसे रुचत हा बोल । घ्या ही तलवार । उडवा हें शीर । आधीं या वेळा । मग सुभेदार होऊन भोगा सोहाळा " ! ।। चाल ।। उपरति झाली चित्ताला । बाळाजीपंत गंहिवरला ।। मिठी मारली घट्ट शिवबाला । पाण्याचा पूर डोळ्याला ! ।। मग काय बोलला शिवबाला । " अर्पिला जीव चरणाला ।। जरी दिलं इंद्रपद मजला । तरि नाहीं शिवणार त्याला ! ।। आपल्या चरणाचा मी पायपोस । काय काम सांगावं मजला " ।। असा सारा प्रकार झाला ।। चाल ।। पुढं तोरणा किल्ला घेऊन । बाळाजीरावानं । बांधलं

तोरण । हिंदवी-स्वराज्याचं त्या वेळा ॥ ‘ पांडुरंग ’ शाहीर झाला ॥ कीर्ति गाण्याला । आज या वेळा ॥ ८ ॥

श्रावण शु० १५. शके १८५३.